

Marek Prejs

W świecie emblematów - nowa synteza Janusza Pelca

Rocznik Towarzystwa Literackiego imienia Adama Mickiewicza 38, 140-142

2003

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Marek Prejs

W ŚWIECIE EMBLEMATÓW – NOWA SYNTEZA JANUSZA PELCA

Obszerny i bardzo bogato ilustrowany tom autorstwa Janusza Pelca wypełnia lukę w nauczaniu humanistycznym, która do tej pory bardzo dotkliwie dawała znać o sobie. Brakowało bowiem dotąd jakichkolwiek ujęć podręcznikowych, zaznajamiających z rolą emblematyki w obrazie kultury epok dawnych. Ujęcie syntetyczne, ukazujące emblematykę polską w kontekście europejskim, a zatytułowane *Słowo i obraz. Na pograniczu literatury i sztuk plastycznych* to przykład monumentalnej pracy zbierającej i podsumowującej doświadczenia badawcze autora z okresu niemal trzydziestoletniego. Toteż ładunek wiedzy oraz doświadczenia (z zakresu historii literatury i sztuki, dziejów myśli europejskiej, zagadnień współczesnego edytorstwa etc.), jaki daje ta książka, jest ze wszech miar imponujący, wytycza nowe perspektywy, stanowi trwałą wzorzec postępowania badawczego dla średniego i młodszego pokolenia naukowców, którym przyszło zetknąć się z tekstami emblematycznymi.

Profesor Janusz Pelc od wielu lat zaliczany jest do ścisłej światowej czołówki badaczy nowożytnej emblematyki europejskiej. Jako członek Society for Emblem Studies występował z plenarnymi referatami na kolejnych międzynarodowych konferencjach emblematycznych (Glasgow, Wrocław, Louvain), co zaowocowało szeregiem publikacji w zagranicznych periodykach poświęconych tej tematyce. Jeśli chodzi o emblematykę polską, dorobek naukowy Janusza Pelca zajmuje w tym względzie pozycję zdecydowanie pierwszoplanową. Jest on bowiem twórcą nowatorskiej monografii poświęconej staropolskiej emblematyce: *Obraz – słowo – znak* (Wrocław 1973); innych bardzo ważnych wypowiedzi z tego zakresu (np. *Emblematy, książki emblematyczne. Problemy teorii a praktyka twórców*, „Barok” 1996, nr 1); dokonał także ważnych edycji tekstów emblematycznych, dokumentujących polsko-europejskie związki w tym względzie: *Emblematy miłosne Jacoba Catsa* (Warszawa 1999), *Miłości Boskiej i Ludzkiej skutki różne* (Warszawa 2000) – w obu przypadkach przy współudziale Pauliny Buchwald-Pelcowej. W 2001 roku Janusz Pelc i Paulina Buchwald-Pelcowa dokonali wielce znaczącej dla badań nad tą dziedziną edycji *Emblematów* Zbigniewa Morsztyna, najwybitniejszego, obok *Peristromatów* Andrzeja Maksymiliana Fredry i *Adwerbiów moralistów* Stanisława Herakliusza Lubomirskiego, dzieła polskiej emblematyki barokowej. Wcześniejsze edycje były nie tylko cząstkowe, ale przede wszystkim

pozbawione rycin, elementu w przypadku emblematu bodaj najważniejszego. Tom wydany w oficynie Neriton przyniósł pełną postać dzieła w układzie paralelnym (rycina – tekst) i wyposażoną we wzorcową aparaturę krytyczną.

Owe nawarstwiający się doświadczenia, poszerzające pole badawcze o nowo odkryte teksty emblematyczne, uwzględniające wypowiedzi badawcze zarówno własne, jak i innych naukowców parających się tą dziedziną, skłoniły Janusza Pelca do napisania syntezy od nowa. *Słowo i obraz* obejmuje zakres zjawisk znacznie poszerzony w porównaniu z pracą z 1973 roku, dokonuje całkowicie nowych ustaleń badawczych zgodnych z dzisiejszą wiedzą o emblematyce europejskiej, drogach jej przenikania i wzajemnych związkach. Co nie oznacza, iż autor wycofuje się z poprzednio poczynionych ustaleń. Przyjmuje ten sam, co we wcześniejszej książce, porządek chronologiczny referowania materiału z wyodrębnieniem następujących faz: renesansowa preemblematyka i początki emblematyki, dojrzewanie gatunku w okresie manieryzmu i wczesnego baroku, faza szczytowa (wyznaczona dziełami Fredry, Morsztyna i Lubomirskiego), późnobarokowe zazębianie się z heraldyką. Powtórzone także zostają istotne dla wielu dzieł ustalenia i konstatacje.

Jednak obraz całości emblematyki polskiej, jaki się wyłania, jest nie tylko niepomernie bogatszy, ale i różny od tego z 1973 roku. Uwidoczniły się w stopniu znacznie głębszym związki z emblematyką francuską (między innymi wpływ i polska wersja *Emblematów* Georgette'y de Montenay) a nade wszystko z niderlandzką (np. polskie subskrypcje do *Emblemata Amatoria* Catsa, czy też *Amoris Divini et Humani effectus varii...*). Obok tego wpływy niderlandzkie zaznaczyły się również w rodzimej twórczości emblematycznej lub emblematopodobnej począwszy już od dzieł Marcina Hińczy: *Płesów anyołów...* z lat 1636-1638 i *Chwały z Krzyża* wydanej w 1641 roku. Autor w tym przypadku bazuje na własnych badaniach i wymienionych wcześniej edycjach. Jego synteza pieczołowicie zbiera i sumuje także badania innych znawców emblematyki. Zaznajamia czytelnika polskiego z dyskusją, toczącą się na łamach międzynarodowego periodyku „*Emblematica*”, a dotyczącą rozumienia terminu „emblem” przez samego twórcę gatunku – Alciatusa oraz roli (nie do końca jasnej), jaką pełnił „cień” Alciatusa – Aurelio Albuzio. Wskazane zostają badania Adama Karpińskiego, który ustalił, do jakich rycin pisał swe „wiersze na obrazy” Mikołaj Kochanowski (również niderlandzkich cykli Stradanusa i Heemskercka w edycji Cocka), czy też ustalenia Tadeusza Bernatowicza odnośnie tacytyzmu w wileńskich drukach emblematycznych z przełomu XVI i XVII wieku, a także Dariusza Chemperka, wskazujące na emblematyczną konstrukcję niektórych wierszy Daniela Naborowskiego. Nade wszystko jednak nowa praca wykorzystuje fundamentalne ustalenia bibliograficzne z zakresu emblematyki polskiej, jakie poczyniła Paulina Buchwald-Pelcowa. Przywołane także zostały podstawowe w tej dziedzinie ustalenia Karela Portema-

na dotyczące emblematyki niderlandzkiej. Są one dla nas ważne między innymi i z tego względu, iż wyjaśniają skomplikowaną drogę od emblematów miłosnych Vanciusa, *Pia desideria*... Hermana Hugona czy zbioru *Amoris Divini et Humani effectus varii*... do kompilacyjnej całości tak zwanych emblematów Ojca Kapucyna, które po raz pierwszy ukazały się w Paryżu w 1631 roku. Jedną z późniejszych edycji, prawdopodobnie w postaci luźnych tablic, zawierających co prawda francuskie dwuwiersze, ale pozbawionych własnych wierszy Ojca Kapucyna, stała się punktem wyjścia dla wybitnego (wspomnianego tu wcześniej) zbioru Zbigniewa Morsztyna.

Śmiało więc można powiedzieć, że książka *Słowo i obraz* jest pełnym kompendium wiedzy o emblematyce polskiej, jaką dysponujemy w chwili obecnej. Kompendium, dodajmy, nie tylko uwzględniającym literaturę światową z tego zakresu, lecz i odpowiadającym nowoczesnym standardom europejskim. Również i z tego względu sędzę, iż książka Janusza Pelca w pełni zasługuje na uważną lekturę, choć lista walorów tego dzieła jest oczywiście niepomiernie dłuższa.